

KÉPES KRÓNIKA

1—2. köt. — 1. köt.: A kódex teljes hasonmás kiadása. Művészeti és tudományos munkatársak: Borzsák István, Csapodiné Gárdonyi Klára, Dercsényi Dezső, Hervay Ferenc, J. Hajdu Helga, Mezey László és Székely György. — 2. Kiegészítő kötet. [Kisérő tanulmányok:] Dercsényi Dezső: A Képes krónika kora. Csapodiné Gárdonyi Klára: A Képes krónika miniaturái. — A krónika latin szövege. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Mezey László. A krónika magyar szövege. Fordította Geréb László. A magyar szöveget az eredetivel Borzsák István és Mezey László vetette egybe. Bp. 1964. Magyar Helikon. 146; 205.

Első szavunk a megilletődés szava, amikor kezünkbe vesszük könyvművészetünk remekbe sikerült alkotását: a *Képes krónika* hasonmás kiadását. S bár irodalomtörténeti szaklapnak nem ez az első feladata, most mégis elsősorban a Kossuth Nyomda technikai munkatársait, valamint a kötetésterv, a borító és a tipográfia tervezőjét: Lengyel Lajost kell megdicsérnünk, mert nem kis részben az ő érdemük, hogy ebben a facsimile kiadásban legrégebbi és legmodernebb könyvművészetünk találkozik.

Teljes hasonmás kiadásunk még soha nem volt a *Képes krónikáról*. Ezt az igényt mégis, abban a korban, amikor még a modern fényképezési eljárásokat nem ismerték, a legelső kiadás, Emich Gusztáv tipográfiai remeklése (1867) közelítette meg. De a nagy formátumú, aranyozott szélű kiadáson érezni, hogy a kiegyezés csináltan romantikus levegőjében fogant: az eredeti méretű másolatokon a színek harsányabbak, vagy éppen elütnek, a miniatűréről a zöldes tónusú középkori arcok helyett jellegtelen pirosposzsgás vitézek, idealizált királyképek tekintgetnek ránk, s a szövegmásolatok kusza betűi, görbe sorai is gyöngé utánzatot lepleznek le. Mégis nagyon jelentős Emich Gusztáv vállalkozása, hiszen napjainkig alig néhány válogatás mutatott be fehér-fekete, vagy színes fényképeket a miniatűréről a nagyközönség számára. Most pedig műnyomó papíron, tökéletes színhúségben kapjuk kézhez a teljes facsimilét.

Hogy idáig eljuthattunk, abban új könyvkiadási politikánknak vannak nagy érdemei, mivel szép könyvek sorához szoktatta már hozzá az olvasókat — akár a selyembe kötött világirodalmi klasszikusokkal (Heli-

kon), akár XVI. századi nyomtatványaink bőrkötéses facsimile sorozatával (Akadémiai Kiadó), vagy a Mátyás király corvináiról szóló munkával, amely a jelen kiadásnak legközelebbi rokona.

A *Képes krónika* új kiadása egyrészt szorosan „szakmai”, másrészt népszerűsítő-szépirodalmi feladatot akar teljesíteni. E kettős célkitűzés miatt született a facsimiléhez járuló 200 lapos kiegészítő kötet, tudományos igényű szövegközléssel, s vele egy lapon, parallel futó magyar fordítással, bevezető tanulmányokkal és jegyzetapparátussal, amelyek teljes irodalmi, történelmi és művészet-történeti háttérrel hivatottak adni a krónikának.

Nem felesleges ez az apparátus, hiszen a *Képes krónika* nemcsak szűken vett tudományos vonatkozásban van jelentősége. A XIV. századi krónikaszerkesztmény, melynek egyik fő variánsát tartalmazza a *Képes krónika*, hazai irodalomtörténetünk, de az egész európai irodalomtörténet szempontjából is jelentős. Ösgesták, legendák, sőt talán ősi epikánk nyomait mutatták ki már a kutatók, felröva a kompilációnak mint egészen egyenetlenségét —, de még ez az egyenetlenség sem von le a krónika szépirodalmi értékéből, hiszen például a XI. század második felének eseményeit elfűlő lélegzettel olvassa a mai, csak magyarul tudó olvasó is a fordításban. S bár az ösgesta újabb és újabb lemásolása során simító kezekkel próbálta az újabb krónikás lefarni az egyenetlenségeket, s a „maga képére” formálni az eddigi történeteket, nem sikerült ez igazán egyiküknek sem. Így a krónika érdekességében az, ami: a magyar középkor korszakainak, s a korszakok részben eltérő

felépítményeinek egymásra rétegzett lenyomata. Naiv biblikus őskeresés, tudóskodó és köznemesien rebellis hűnmonda, aszkétikusra elrajzolt István király, lovagi epika pompájában viaskodó XI. századi hercegek, a XII. század sötét és kapkodó anarchiája, majd az abszolutumra törekvő Károly Róbert páncélos harcokon is átszűrődő, egyszerre udvarhű és egyszerre realista portréja. Csak egy kor marad méltatlan szűrkeségben — IV. Béla százada, melyből talán a kompilátor-nak nem állott rendelkezésére elég anyag, vagy amelyet — a generációváltás pszichológiai törvényének is megfelelően? — a kelleténél kevesebbre becsült, s csak annyiban tartotta fontosnak, amennyiben az Anjouk uralkodását előkészítette. S ezért még meg is bocsáthatunk — nem, mert Anjou megrendelésre írta művét, hanem mert méltán ábrázolhatta Károlyban István utáni legjelentősebb uralkodónkat — az államalapító után az addig legnagyobb államszervezőt. A kompilátor, s a különféle régebbi gestaírók (sokszor oly különböző) világnézetüket nem tagadhatják meg, de az olvasó, ha nem feltétlenül a tényeknek, hanem az írók szellemének, egyéniségének hitelességét keresi, mint bármely szépirodalmi alkotás-ban — hiteles műre talál.

S mennyire hiteles, mennyire művészi munka Meggyesi Miklós miniatúrafestő 147 illusztrációját Hoffmann Edit, Jakubovich Emil, Berkovits Ilona izgalmas tanulmányai kutatták ki a miniatört, bizonyították be a szövegíróról függetlenül előadásmódját, festészetben való jártasságát kora legmagasabb színvonalán álló alkotásaiban. A *Képes krónika* miniatúráihoz fordul a műtörténész, a kosztüm- és más kultúrtörténész, de ámulva fog tanulni belőle és gyönyörködni benne a műélvező közönség is. A kompilátor csak csikorgó egységet tudott létrehozni a gestákból — Meggyesi piktúrája teremtette meg a kompilációból a *könyvet*.

Kérdés: hogyan sikerült az új kiadásnak — a facsimile kivitelezésén túl — bonyolult feladatát megvalósítani? A XVI. századi krónika-szerkesztmény eddigi legjobb *szövegkiadása* Domanovszky Sándor nevéhez fűződik (Szentpétery: SRH I.). Ez a kritikai kiadás teljes apparátussal, a testvérkódexek szövegeinek figyelembevételével készült. S a krónikaszerkesztménnyel foglalkozó tudósnak ma is ezt kell forgatnia, ha a variánsokat, a filológiai leszármazást kutatja. De a *Képes krónika* latin olvasatának sajtó alá rendezője, Mezey László helyesen mutatott rá arra, hogy Domanovszky a *Képes krónika* szövegére is átvitte a *Minorita krónika* fejezetbeosztását, noha „a *Képes krónika* szövege néhány nagyobb rész valóban lényeges tagolást jelző címfeliratától eltérően, ... lényegesebben csupán a képanyaggal megszakí-

tott, de a maga eredeti mívoltában folyamatos szövegközlés”. E felismerésnek megfelelően járt el az új kiadás, mely az eddig fejezet-címeknek tekintett képfeliratokat tipográfiai-lag megkülönböztetve közli, de a könnyebb tájékozódás kedvéért az eddigi fejezetszámokat is, zárójelben. A scriptor hibáit Mezey egyrészt a Domanovszky-féle szöveg-hagyományozás, másrészt saját értelmezése alapján javította ki lábjegyzetben, az utóbbi esetben kurzív szedéssel. A Domanovszkynál előfordult hibás olvasatokat is korrigálni próbálta, visszaállítva nagyrészt a középkorias helyesírást, elhagyva az értelmező idézőjeleket.

Mezey elvileg helyes álláspontja — talán az időhiány, talán a feladat sokrétűségéből eredő kapkodás miatt — nem érvényesült kellően. A latin szöveg közlése korrektori gondossággal is sajnos ellentét a facsimile kitűnő technikai megvalósításának — gondolunk itt a bántó sajtóhibákra, amelyeknek kipécézése engedtessek most el. Közönséges hiba a kurzív és petit lábjegyzetek össze-cserélése is. A szövegkiegészítő lábjegyzeteket legtöbbször szervesenül odavetve találjuk (pl. 176.: a szövegben „hostia¹ gladiatores”, a lábjegyzetben: „concurrentes gladiis” — nem tudom, hogy ez javítás, helyesbítés, avagy pótlás; hiszen ha pótlás volna, az előző és a következő szónak is ott kellene lennie). Előfordul hibás olvasat (110.: „Dei, Endree et Leuente” *domini* Endree et eunte helyett), kétes olvasat, rossz kiegészítés (74.: szöveg: „stratum ut putamus”, jegyzet: „putamus, statua” helyesen: *stratum, ut putamus* jegyzet: „ubi statua; vagy 122.: „nocte autem, secute prognostica” ehelyett: *nocte autem secute pronostica future*), kihagyás (133. fol. 43: *insedit et super ipsas discurrendo in sinum eius* (usque devenit) teljesen kimaradt, noha a fordításban olvashatjuk).

A legfájdalmasabban szembeötölő hiba az, hogy Mezey tervei ellenére sem tudta mindenütt következetesen egyeztetni az új szövegjavításokat a Domanovszkyn alapuló fordítással. Különösen a hely- és személynevek helyesírásánál tűnik ez fel. Mind e hibákat megkoronázza a 153. oldalon (fol. 56) egy, satírikus hetilapunkban (ha nem is rokonszenves módon) már kifogásolt mondat, melynek romlott szövege Mezey figyelmét elkerülte, s nem pótolta jó kiegészítéssel; de a Domanovszky alapján dolgozó Geréb a hiányzó szövegrészt a *Csepreghi-kódex* szintén javításra szoruló szövegéből pótolta fordításában — saját félreértéseivel tarkítva. („Pyrisk nuntiauit regi Stephano — imperator Mauritius maritus eius imperasset regi Stephano — dicens regem Hungarie esse hominem suum.”)

Geréb László fordítása már megjelent a *Helikon Monumenta Hungarica* sorozatá-

ban 1959-ben. Ez volt a krónika harmadik teljes fordítása. Az első Toldy szövegkiadásához Szabó Károly készítette 1867-ben. Mint a tipográfia, a fordítás nyelve is romantikus, talán Arany Csaba-töredékei mintájára archaizáló, a régi magyar kódexek hangját utánozza; de az Arany János-i tehetség híján túllő a célon, latinos, „valá”-kkal telezsúfolt. Madzsar Imre 1900-ban csak részleteket fordított le a *Képes krónikából*. Arany hatása abban mutatkozott meg, hogy a költészetileg értékes részeket válogatta ki (XI. század). „Érthetőségre, magyarosságra és népies hangra törekedtem. E mellett azonban szem előtt tartottam azt is, hogy nem állt jogomban változtatni a középkori nyelvezet kezdetleges szerkezetén, eseten mondatfűzésein és ódon színezetén” — írja. S valóban, ő nem archaizál és már nem is romantikus, de egészen véve fordítása kicsit szintelen. Kardos Tibor 1938-ban fordított *Képes krónika*-szemelvényeket. A válogatásban „a krónika lovagias és egyházas szelleme” fejeződik ki, azért a XI. századi részeket kívül a prológust, a leszármazást, az Anjou család történetét találjuk meg a kis könyvben. Jól látta Kardos is, hogy „ellentétes tulajdonságokat kellett egységbe önteni”, mert a jó fordítás nyelvének „egyszerre ódon és friss, latinos és gyökeresen magyar, naív és tudákos” nyelvnek kell bizonyulnia. Kardos Tibor fordítása mind-egyik a legköltőibb fordítás. Lehet, hogy latinossága néha már modorosnak tűnik („aki végtelen erényű vagyok és minden uralkodókat megsegíteni hatalmas”), de ettől a nyelvtől nehéz elvitatni az erőt és a dinamizmust. A középkori latin próza formái sajátosságait is egyedül Kardos próbálta meg eddig érzékeltetni, legalább alliterációkkal („a szittyák származtak”, „a médek mondatnak”, „Ha a herceg a vezérséget akarja birni békében, bírja csak” vö. „Si ducatum dux cum bona pace habere voluerit, habeat”), sőt etymologizmust is visszaad: „hitelt adván a hitetlen szakadár hitének” vö.: „confidens de fide perfdi scismatici”.

Erdélyi László tudományos igényű, de szintelen és fantáziátlan 1943-as fordítása, amelybe hosszú magyarázatokot, kiegészítéseket iktatott, majdnem olvashatatlan. Geréb László munkájának legnagyobb érdeme éppen az olvashatósága, a szép, túlzásoktól mentes, csöpp archaizálással fűszerezett magyar nyelv. Letisztultabb, mint Kardosé, szélesebb körben élvezhető talán, de nem olyan izgalmas. Vid elsratásának rimes prózája így csillan meg a fordításban (34—135.):

Siratom halálotat, noha mindig ellenségünk voltál; vajha életben maradtál és megtértél volna és köztünk a békét erősítenéd. Csodálom azonban: miért kívántál hercegséget,

noha nem származtál a hercegek nemzetéből, miért kerestél koronát, ha nem voltál a királyok törzsökéből! Most látom, lándzsa verte át szívedet, mely hercegségre sóvárgott, és kard hasította szét fejedet, melyre koronát óhajtottál!

De sajnos ezen kívül nemigen találunk példát arra, hogy Geréb visszaadná a latin próza formái sajátosságait. Jó lett volna, ha már a rimespróza időnkénti összecsengéséről elődeihez hasonlóan le is mondott, legalább a ritmikus prózában, Zách Feliciánnal kapcsolatban *sándékoltan* jelentkező rimes sorokat rimeltette volna.

Idáig egyetlen fordítás sem tulajdonított jelentőséget a salamoni harcok kétségtelenül epikus eredetű rajzában az állandó jelzőknek, ill. kifejezéseknek. Így sajnos Geréb sem. Devecseri Homérosz-tanulmányaiból is megtanulhattuk, milyen értéke van az „epikus egyszavaknak”. Ezért fájlaljuk, hogy „Vid detestabilis” egyszer *átkozott*, egyszer *istenverte*, egyszer meg *nyomorult* (127., 129., 132.). Hasonlóan szűrkít, amikor a „communi consensu”-t (139.), a „concorditer”-t (105.), a „communi consilio”-t (86.) egyformán *egy értelemmel*-nek fordítja, holott ez csak az első példának felel meg. Néha az archaizáló szórend félreérthető és hangulabontó („pluresque nobiles Hungari” 91. = *sok nemes magyar*, „magyar nemes” helyett), máskor pedig meghökkenítő neologizmusra találunk („remeliorari procurabat”: *elrendelte a tata-rozást*). Néha a szóserinti fordítás képzavart eredményez („spiritus eius in manibus eius”: *elméjét kézben tartotta*, 151.). Akad a szöveghen kihagyás és félreértés is, melyeket az elhunyt fordító helyett a sajtó alá rendezőknek kellett volna korrigálniuk. Említsük meg csak ezt az egyet:

cum magna humilitate vobis et ad honorem vestrum ipse Bozarad loquitur, idcirco regie benignitatis favore et plenam dilectionem gracie sibi velitis per vestras litteras remandare. (78.) emberségesen (!) szólt hozzád Bazarád és ez tisztességedre válik (!), írj neki levelet és tudasd vele szerető, kegyes jóindulatodat.

Csupán összehasonlításképpen Kardos Tibor fordításában, aki a mondatban rejlő stereotíp oklevél-formulára is ráértett: hiszen Bazarád a te tisztességedre beszél és pedig nagy alázatossággal, ezért királyi jóakaródat kegyét és kegyelmességed teljes örömet küldd neki levélben.

A szövegkiadást és a fordítást megelőzik Dercsényi Dezső és Csapodiné Gárdonyi Klára tanulmányai (*A Képes krónika és kora* ill. *A Képes krónika miniatúrái*). Kár, hogy a rangos művészettörténeti tanulmányok mellett nem kapott kellő súlyt az irodalomtörténet. Dercsényi ugyan történeti és irodalomtörténeti szempontokat vet

Fel először, de az Anjou-kor „humanizmusáról” szólva olyan kész, s már (legutóbb az 1964-ben kiadott *Magyar Irodalom történetében*, I. köt.) megcáfolt megállapításokat vesz át, melyekkel saját kitűnő művészet-történeti elemzése is ellentmondásban vannak, hiszen ő is több helyen (24, 36., 38. stb.) Nagy Lajos korának lovagi, udvari világáról beszél: a krónika „szövegét és képeit ez ihleti”. A miniatúrral, annak európai rangjával foglalkozik, a miniatúrákat elemzi a korábbi eredményeket összegező tanulmány, s új vizsgálati szempontokat is érvényesít, mikor a képeket nemcsak önmagukban, hanem a szöveghez, s a szöveg-tükörhöz való megfelelésükben is vizsgálja, azaz *könyvművészeti funkciójában*. Bebizonyítja, hogy jóformán csak fejezetkezdő és záró illusztrációk vannak, hogy törekvés mutatkozik az oldalpárok megfestésére, sőt szimmetriájára, a képanyagnak a „szemet megfogó módon” való elhelyezésére. Bebizonyítja, hogy a miniatör „könyv-oldalakban gondolkodik.”

Vannak problémák, melyeket Dercsényi csak felvet — így a kódex datálásának problémáját, melyet eddig érzésünk szerint a legsikeresebben Berkovits Ilona oldott meg 1938-as dolgozatában. A kiadás általában nem törekszik a problémák erőszakolt megoldására, csak jelzi őket. A datálás kérdése más kérdésekkel együtt felvetődik így Csapodiné lelkiismeretes könyvtörténeti és miniatúra-ismertető tanulmányában is. Filológiai és történeti magyarázatokkal Mezey László jegyzetei szolgálnak. Csapodiné és

Mezey munkája nélkül nemigen igazodik el a *Képes krónika* világával csak most megismerkedő olvasó. Kár, hogy a szerkesztés nem hangolta össze jobban az egyes tanulmányokat, így elkerülhetők lettek volna az ellentmondások. Például: Dercsényi a turulról mint „a magyarság nemlétező totemállatáról” beszél (31.), Mezey tényként említi, hogy a turul az Árpádok totemállata (188.). Csapodiné a 49'b folián levő miniatúrát elemezve azt állítja, hogy a katona lábvértpáncélból lisztet szór a földre (59.), Dercsényi pedig azt, hogy harisnyanadrágból földet (25.), a szöveg pedig csizmaszárbán (= Geréb fordítása az „ocrea”-ra) hordott földről beszél, amit aztán liszttel szórnak be.

A *Képes krónika* új kiadásán érzett örömről ugyan kissé megsavanyították a kísérő kötet hibái, de még így sem kételkedhetünk az egész vállalkozás jelentőségében. Az, hogy 4500 példányban került könyvtárainkba, közönség elé az eddig oly féltett, csak szak kutató-látta kincs, Dercsényit igazolja: „ezzel a facsimile kiadással a *Képes krónika* feldolgozásának új élete kezdődik... fellendül művészettörténeti kutatása is, jobban lehetővé válik összevetése a világ legtovább kiadott könyvtáraiban őrzött egykorú kódexekkel”. Ez vonatkozik persze a filológiai kutatásra is, a végleges, hibátlan olvasat éppen e kiadás folytán születhet majd meg. A kísérő kötet német kiadása és az esetleges későbbi javított magyar kiadás pedig nyilván okulni fog a szövegközlés során elkövetett hibákból.

Kurcz Ágnes

ИЛЬЯ НИКОЛАЕВИЧ ГОЛЕНИЩЕВ-КУТУЗОВ: ИТАЛЬЯНСКОЕ ВОЗРОЖДЕНИЕ И СЛАВЯНСКОЕ ЛИТЕРАТУРЫ XV—XVI ВЕКОВ

Москва, 1963. Издательство Академии Наук СССР. 415 стр.

A tudós orosz szerző neve nem ismeretlen a magyar filológus előtt. Évekkel ezelőtt mintegy másfél évig tartózkodott hazánkban, a budapesti bölcsészeti karon tanított, közben tájékozódást szerzett a magyar-szláv történelmi és kulturális kapcsolatok területén, s a Szovjetunióba visszatérve egy hosszabb informatív cikkben számolt be a magyarországi szlavisztika újabb fejlődéséről, majd terjedelmes tanulmányt írt a magyarországi humanizmusról. Képzett-ségére nézve romanista, speciális területe az olasz humanizmus, de teljesen otthon van a szláv irodalmakban is. Ilyen felkészültség szinte predestinál valakit, hogy a közép- és kelet-európai humanizmusról megbízható összefoglaló képet adjon. Könyvének címe csak a szláv irodalmakat említi

ugyan, de a magyarral is foglalkozik, és szerintünk teljes joggal. Egyrészt a magyar-horvát államközösség folytán a magyar humanizmus fejlődésében a horvátoknak igen jelentős szerepük van, másrészt meg a magyar humanizmus annyi szállal fűződik a körülöttünk élő szláv népek hasonló mozgalmához hogy egy ilyen körképből a magyarságot kiszakítani valóságos erőszak tétel lett volna. Így nyugodtan vesszük tudomásul, hogy a szerző a magyar és horvát jelenségeket együtt tárgyalja, s az idevágó résznek *A humanizmus a magyar-horvát államban* címet adta.

A munka tulajdonképpen többet ad, mint amennyit a címe jelez. A szerző nem elégszik meg azzal, hogy a szorosán vett olasz hatást tárgyalja, hanem mivel ez a hatás

a kezdeteknél döntő szerepet játszik s később is lépten-nyomon mutatkozik, a szerző tulajdonképpen megrajzolja az egyes népeknél a humanizmus és reneszánsz egész történetét.

A bevezető részben röviden visszatekint a nemzetközi s különösen az orosz humanizmus-kutatás múltjára, s ez utóbbiból A. N. Veszelovszkij munkásságát emeli ki, akinek művei majdnem egy évszázad elmúltával sem veszítették el tudományos jelentőségüket és olvasmányos varázsukat. A humanizmus és reneszánsz modern értékeléséről szólva a szerző két alapvető kérdésben fejt ki álláspontját. Az egyik: vajon a humanizmust egy sajátos kultúrtörténeti korszaknak tekinthetjük-e, amelynek döntő befolyása volt az egész modern gondolkodás kialakulására? A szerző erre határozott igennel felel, s szembeszáll azokkal, akik ezt a jelentőséget tagadták, mint pl. a francia Edmond Faral, aki az egész modern művelődést a francia középkorból akarta levezetni, s az olasz humanizmusnak csak alárendelt szerepet volt hajlandó juttatni. A másik kérdés a humanizmus és reformáció viszonya. E tekintetben a szerző szintén az általánosan elfogadott álláspontot képviseli s ismételten rámutat arra, hogy a reformáció sok tekintetben a humanizmus szellemi vívmányainak lerombolását és a vallás középkori türelmetlen egyeduralmának visszaállítását jelentette.

Az egyes népek humanizmusának tárgyalását a korai dalmát és raguzai jelenségek ismeretével kezdi. Itt egyelőre igen töredékes képet kapunk, de ez nem a szerző hibája, oka magukban a tényekben rejlik. A korai legjelentősebb raguzai és dalmát humanisták csak pályájuk kezdetén működnek szülővárosukban, aztán szétszóródnak Európában s igazi karrierjüket hazájuktól messze futják be. Nem egy közülük a magyar udvar vonzási körébe kerül. Ez csak azt mutatja, hogy e városok erős művelődési hagyományok birtokában voltak s ezeket az Olaszországgal való közvetlen kapcsolatok állandóan táplálták, de maguk a városok, talán az egy Raguzát kivéve, nem rendelkeztek azzal az anyagi erővel, ami egy ilyen humanista réteg eltartására, s az ilyen magas-kultúra igényeinek kielégítésére elegendő lett volna. Megváltozik a helyzet a XV. század végén és a XVI. században, amikor a humanista írók a népnyelvét kezdik használni s ezáltal széles és szilárd társadalmi bázisra állnak. A XVI. században Raguzában és Dalmáciában ragyogó irodalmi élet tanúi vagyunk, amelyben a szerelmi és vallási líra, költői levél, pásztorjáték, mascherata, polgári komédia, halászdill, és pásztorregény európai szintre emelkedik.

Másképpen alakul a humanizmus helyzete a magyar-horvát államban és a lengyeleknél.

Itt a királyi és főúri udvarok lesznek a humanizmus bázisai, s így a két területen a fejlődés sok rokon vonást mutat. Ismét sajátos helyzet alakult ki a cseheknél, ahol a XIII. és XIV. század nagy kulturális emelkedése és egészen kimagasló nemzeti nyelvű szépirodalmi termése után a XV. és XVI. század sok tekintetben visszaesést jelent.

Mindezeket a jelenségeket a szerző igen alapos felkészültséggel tárgyalja. Magyar részről túlzás volna számonkérni tőle, hogy minden magyar nyelvű tanulmányt ismerjen. Lényeg itt az, hogy a latin forrásokat jól ismeri és első kézből használja, a szakirodalomból pedig felhasznál mindent, ami a nagy európai nyelveken megjelent, de számos helyen hivatkozik magyar nyelvű művekre is. Az a kép, amelyet a magyar humanizmusról rajzol, lényegében helytálló. A négy fejezetre osztott magyar-horvát részben foglalkozik a kezdetekkel, majd egy-egy fejezet tárgyalja Janus Pannoniust, Mátyás udvarát, a Jagelló-korszakot és Balassit. A mű alapkonceptiójából következik, hogy a szláv vonatkozásokat plasztikusabban kiemeli, hangsúlyozza a horvát származású humanisták szerepét és a magyar-lengyel kapcsolatokat (161.). Előadása azonban mindig a korrekt tárgyilagosság keretei között marad.

A cseheknél a XV. században a vallásháborúk atmoszférája nem kedvez a humán stúdiumoknak. Az alaphangot a vallásos polémiák és a társadalmi feszültségből születő politikai iratok adják. Humanista költészet van ugyan, de inkább csak mint a korszak fő szellemi áramlatainak nem egészen szerves kísérője. A cseh részben tér el a szerző a műve címében jelzett tárgytól a legérezhetőbben. Egész fejezetek vannak, amelyekben az olasz vonatkozás vajmi kevés, a harmadikban (A wittenbergi iskola és a cseh irodalom a XVI. században) pedig éppenséggel semmi.

Legotthonosabb a szerző a lengyel területen. Ezeket a fejezeteket dolgozta ki a leg részletesebben, s ezekben sok érdekes magyar vonatkozás is szerepel.

Az egész könyvet kitűnően megválogatott idézetek és illusztrációk teszik élvezhetővé. A latin, szláv és magyar verseket részint saját részint más szerzők orosz műfordításában közli, s ezek általában mind szöveg-hűség, mind művészi megoldás szempontjából jelentős teljesítmények. Mindössze egy félreértésen akadt meg a szemem (46.) Elius Lampridius Cervá-nak II. Gyula pápát szatirikusan jellemző epítáriumában e két sort

Milite qui Gallo Venetos, Gallumque fugavi
militibus venetis — Julius hic iacbo.
úgy értelmezi, mintha a pápa a franciákkal együtt menekült volna a velenceiek elől,

majd ismét a franciáktól megveretve *menekült* volna a velenceiekkel együtt, С галлами вместе бежал от солдат республики Марка, с венецианцами он, галлами битый, бежал. holott a latin szöveg éppen fordítva azt mondja, hogy francia katonasággal *futamította meg* a velenceieket, majd meg velencei haddal a franciákat. A fordító nyilván összerévesztette a latin *fugere* 'megfutamit' és *fugere* 'menekül' igéket.

Goleniscsev-Kutuzov műve lényegében véve inkább kézikönyv, mint monográfia. Az egyéni koncepció nem erős oldala, újdonság nem igen van benne. Célja inkább az

olvasó tájékoztatása, mint problémák boncolgatása. Mint tájékoztató munka azonban kitűnően megállja a helyét. A kutató számára nagy segítséget nyújt a könyv végén összeállított, népek szerint tagolt bibliográfia. (Ebből sajnálatos módon kimaradt a második Mátyás-émlékkönyv.) Az egész munka, éppen ilyen jellege miatt megérdemelné, hogy anyagának némi kiegészítése s egyes fejezetek elmélyültebb kidolgozása után valamilyen nagy nyugati nyelven kiadják. A szlávul nem tudó szakemberek hasznos munkaeszközt kapnának vele.

Hadrovics László

ARANY JÁNOS ÖSSZES MŰVEI. XIV. KÖTET

Hivatali iratok, 2. Akadémiai évek (1859—1877). Összeállította és a jegyzeteket készítette: Gergely Pál. Bp. 1964. Akadémiai K. 779 l.

A kötetben 719 hivatalos irat, levél, jegyzőkönyvi kivonat, titoknoki és főtitkári beszámoló, pályadíjjal kapcsolatos jelentés látott napvilágot. Döbbenetes nagy szám, és a fennmaradt több mint 4 000 ügyiratnak ez csak egyhatoda. E hatalmas iratanyag Arany János tizenhárom és fél éves akadémiai hivatali tevékenységének terméke. Az irodalomtörténetírás az iratkötegek feltárása előtt csak a nyomtatott dokumentumokból tudott következtetni arra a szerteágazó tevékenységre, amelyet a költő-főtitkárnak kezében kellett tartani, ill. az esetek többségében önmagának kellett elintéznie. Gergely Pál a jegyzetek élén sommásan összegezte a főtitkári teendőket: „A titoknok (1870-től főtitkári) kötelessége volt az ülések összehívása, gondoskodás a felolvasókról, posta-bontás és iktatás, válaszolás. Neki kellett összehangolnia a különféle ülések idejét, a leveleket az írásokkal letisztáztatnia... az igazgatósági és nagygyűlési jegyzőkönyveket neki kellett vezetnie. Reá-hárult a kiadványok korrigálásának nyomdászamláinak végső ellenőrzése, utalványozása, továbbá az osztály-költségvetések kereteinek szigorú megtartása és a könyvtár, gondnokság, akadémiai ügyész valamennyi pénzütalványozásának aláírása, ellenőrzése. A legtöbb munkával járt a nagygyűlések előkészítése, rendezése: a hat osztály és szakbizottságainak felszólítása a tagajánlások, pályaműbíráltatás stb. ügyében, majd az ünnepélyes záró ülésre, az ún. köz-ülésre előadók felkeresése és a különféle hatóságok, intézetek meghívása; a nagygyűlés után az új tagok és jutalmazottak értesítése, diplomák és jutalmi érmekek készítése.” (602.) Gergely Pál idézett áttekintése csak

a hivatali teendők főbb ágait érinti, a kötetbe illesztett dokumentumok arról tanúskodnak, hogy Arany Jánosnak apró-cseprő dolgokkal is foglalkoznia kellett. Például a könyvtár használatával kapcsolatban részletes utasítást dolgozott ki Hunfalvy Pál számára (41. sz.), a városi tanácsnak levelet írt az Akadémia épülete közelében létesítendő ór-poszt ügyében (135. sz.), a Matematikai és Természettudományi Értesítő szerkesztője kérésére levélben kér árajánlatot az egyik cikkhez készítendő rajzról (136. sz.). Sőt, a bírálók véleménye alapján Arany írta meg a kézirat-visszautasító leveleket (230. sz., 231. sz.) A bizottsági ülések egész során vett részt, többségükben saját maga vezette a jegyzőkönyvet. Egyik ilyen alkalommal, a Könyvtári Bizottság 1866. március 27-én tartott bizottsági ülésének — szintén Arany János által készített — jegyzőkönyve szerint: „A könyvtárnok kijelenti, hogy a könyvtári hivatal — mostani csekély személyzete mellett — nem képes az Akadémia azon határozatát teljesíteni, hogy az érkezendő ajándék-könyvekért e hivatal állítsa ki a köszönő leveleket. Miután a könyv adományok megköszönése, szabály szerint el nem maradhat: a bizottság jónak látta, hogy e kötelességét — legalább míg a könyvtári hivatal képessé nem válik — ismét a titoknok teljesítse.” (152. sz. 156.) A bizottsági ülések ez az egyetlen egy pontja újabb terhet rótt Arany Jánosra, olyan egyszerű adminisztratív teendőt, amelyet bárki más is elvégezhetett volna!

A kötetben közzétett fennmaradt dokumentumok Arany János tevékenységét megőrkítő hivatalos iratoknak mintegy egyhatodát mutatják be. Az egész feldolgo-